Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 14, Temmuz 2017, s. 46-59

BEYZÂVÎ'NİN *MESÂBÎHU'S-SÜNNE* ŞERHİ *TUHFETÜ'L-EBRÂR*'DAKİ HADİS ŞERH METODU

Taha İMAMOĞLU[*]

ÖZ: Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's-sünne* adlı eseri İslâmî ilimler geleneğinde özellikle de hadis ilminde mühim bir kitap olagelmiştir. Tarih boyunca bu eser üzerine otuzdan fazla şerh ve haşiye yazılmasının sebeplerinden birisi muhtevasında fıkıh ilminde sıklıkla müracaat edilen hadisleri barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada *Mesâbîhu's-sünne*'nin ilk ve tam şerhlerinden birisi olan Beyzâvî'nin Tuhfetü'l-Ebrâr adlı eseri hadis şerh metodu açısından incelenmiştir. Eserin önemi aynı zamanda Tuhfetü'l-Ebrâr'ın Beyzâvî'nin tek hadis eseri olmasından ileri gelmektedir. Bu makalede şârihin kaynakları tespit edilmiş ve şerh yöntemi olarak hadislerde zikredilen kelimeleri Arap dili bakımından kısaca değerlendirdiği, zaman zaman kelamî ve fıkhî meselelere temas ettiği ortaya konulmuştur. Tuhfetü'l-Ebrâr bu yönleriyle mutavassıt şerhler kategorisine dahil edilmiş ve neticede şarihin bu eserini hadis meclislerinde okuttuğu izlenimi edinilmiştir.

Anahtar Kelimler: Hadis, Begavî, Mesâbîhu's-Sünne, Beyzâvî, Tuhfetü'l-Ebrâr, Şerh

BAYZAWI'S COMMENTARY *OF MASABÎH AL-SUNNA*: AND HIS METHOD OF HADITH COMMENTARY IN *TUHFAH AL-ABRAR*

ABSTRACT: Farrâ al-Baghawi's (d. 516/1122) *Masabîh al-Sunna* has been an important book in Islamic sciences tradition especially in hadith science. Throughout the history, nearly thirty commentaries were written on *Masabîh al-Sunna* by Islamic scholars. For, this book includes hadiths on Islamic law which are frequently used by the scholars. In this paper, Bayzawi's commentary method of *Tuhfah al-Abrar* will be analysed as it is among the first and complete commentaries on *Masabîh al-Sunna*. This commentary is significant in that it is the only hadith book belonging to Bayzawi. In this article, the sources of *Tuhfah al-Abrar* will be determined. Moreover, it will be shown that his method of commentary based on explaining the unknown Arabic words within the hadiths and also referring to the theological and legal problems in hadiths. By this way, *Tuhfah al-Abrar* is classified under intermediary commentaries. In the last analyses, this commentary seems to be taught by Bayzawi himself in his hadith lessons.

Keywords: Hadith, Baghawi, Masabih al-Sunna, Bayzawi, Tuhfah al-Abrar, Commentary

Giriş

Bütün çalışmalarını sünnet üzerine yoğunlaştırdığı için "Muhyissünne" ve "Rüknüddin" lakaplarıyla meşhur olan Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122)

[*] Yard. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, atahaimamoglu@trakya.edu.tr

Gönderim Tarihi: 21.06.2016
Kabul Tarihi: 09.03.2017

Mesâbîhu's-sünne adlı eseri İslâm âleminde büyük şöhret kazanmış, hem ihtisar ve tahric edilmiş hem de üzerine şerh ve haşiye olmak üzere otuzdan fazla çalışma yapılmıştır.[1] Tasnif döneminden derleme dönemine geçişin ilk örneklerinden birisi olması *Mesâbîhü's-sünne*'nin önemini artırmaktadır. Eserin en belirgin vasfı isnaddaki ilk ravinin zikredilip senedin tamamıyla hazfedilmesi ve hadislerin sıhâh ve hısân olarak iki ana başlık altında taksim edilmesidir.[2] *Mesâbîh*'in ilk şârihlerinden Hüseyin et-Turbüşti'nin (ö. 600/1203) ifadesine göre eserin bu derece şöhret bulması fakih muhaddislerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hadislerin fıkhî tertip açısından en münasip yerlere konulmasından ileri gelmektedir.[3]

Daha ziyade mütekellim ve müfessir kimliğiyle öne çıkan Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tuhfetü'l-ebrâr* şerhi ise müellifin yegâne hadis eseridir.[4] Bu şerhin önemi yedinci asırda *Mesâbîh* üzerine yapılan ilk ve tam şerhlerden birisi olmasından kaynaklanmaktadır. *Şerhu'l-Mesâbîh* olarak da anılan ve Kâtib Çelebi tarafından *Tuhfetü'l-ebrâr* olarak kaydedilen şerhin Beyzâvî'ye nisbeti hakkında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.[5] Müellifin kendisi de şerhinin muhtelif yerlerinde bazı konulara derinlemesine temas etmemiş ve mevzûu kendi yazdığı kitaplara işarette bulunarak gerektiğinde ilgili yere bakılmasını tavsiye etmiştir.[6]

Fars emîri Moğollar'la iyi geçindiği için Moğol istilâsından kurtulan ve istilâdan kaçan ulemanın beşiği olan Şîraz şehrinde geniş bir ilmî muhit oluşmuş ve Beyzavî hayatının büyük bir kısmını bu şehirde geçirmiştir. Ulema ailesine mensup olan Beyzavî, ilk hocası olan babasından icazet alarak kendini yetiştirmiş, Tebriz'de karşılaşıp sohbetlerinden faydalandığı

[1] Mesâbîh üzerine yazılan şerh ve haşiye çalışmalarının ayrıntılı bir listesi için bk. Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn,* II, 1698-1702; Abdullah Muhammed Habşî, *Câmiü'ş-şüruh ve'l-havaşi*, III, 1713-1722.

[2] Hatiboğlu, "Mesâbîhu's-sünne", s. 258. Ayrıca *Mesâbîh*'in önemi için bk. Düzenli, "Beğâvî'nin Kitabu'l-Mesâbih Adlı Eserinin Kadim Bir Nüshası", s. 257-261.

[3] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr* (neşredenin girişi) I, 6.

[4] Radıyyüddîn es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-envâr* isimli nahiv kurallarına göre derlediği hadis eserine Ekmelüddîn Bâbertî de (ö. 786/1384) *Tuhfetü'l-ebrâr fî şerhi Meşâriki'l-envâr fi'l-cem beyne's-Sahîhayn* adlı bir şerh yazmıştır. Muhtemelen Bâbertî *Meşârik* şerhine bu ismi verirken Beyzâvî'den etkilenmiş olmalıdır. Bâbertî şerhinin incelendiği bir çalışma için bkz. Muhammed Beyler, Bâbertî'nin Tuhfetü'l-Ebrâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr İsimli Eserindeki Hadis Şerh Metodu, *Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda,* s. 177-184.

[5] Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn,* II, 1698.

[6] Beyzâvî'nin kendi eserlerine yaptığı atıflar için bk. *Minhâcü'l-vüsûl* ve *Mirsâdü'l-efhâm*'a birlikte yapılan atıf; Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr,* I, 17; *Tavâli'u'l-envâr*'a yapılan atıf; I, 113; *Envârü't-tenzîl*'e yapılan atıf; *Tuhfetü'l-ebrâr,* I, 526.

şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'den de manevi feyz almış ve öldüğünde de şeyhinin yanına defnedilmiştir.[7]

1. Mesâbîh Şerhi *Tuhfetü'l-ebrâr*

Şerhin dört kısımdan oluşan mukaddimesi en mühim vasıflarından ilkidir. Müellif klasik kaynakların telifinde görülen mukaddimetü'l-kitâb/önsöz ve mukaddimetü'l-ilim/giriş şeklindeki iki ayrı unsurdan oluşan takdim yazma geleneğini sürdürmüştür.[8] Beyzâvî, mukaddimetü'l-kitâb kısmında *Mesâbîh*'i babasından defalarca okuyup dinlediğini ifade etmiş ve ailesinin tarîkiyle kendisinden Ferrâ el-Begavî'ye kadar ulaşan icâzet silsilesini de bu kısımda zikretmiştir.[9] *Mesâbîh* icâzetini ise dayısı es-Saîd er-Rabbânî Şihâbüddîn Ebû Bekir b. İmâm el-Kâdî Necmüddîn Abdurrahman el-Beyzâvî'den aldığını belirtmiş ve bu silsileye ilaveten birkaç adet daha tarîk zikretmiş ancak bu kadarıyla iktifa ettiğini de ayrıca vurgulamıştır.[10]

Mukaddimenin diğer üç kısmını mukaddimetü'l-ilim bahsine ayıran müellif, ilk bahsi kitap ve sünnetin aynı vadiyi oluşturduğuna ve diğer ilimlerin mebânîsi olmak bakımından bu iki ilmin bir kaynağı teşkil ettiğine temas etmiş ve bu vesileyle kısa bir ilimler tasnifi yapmıştır.[11] Kitap ve sünnetin birbiriyle olan uyumuna mukaddimenin üçüncü kısmında yer veren Beyzâvî hadisleri akâid, ahkâm ve ahbâr olmak üzere üçe ayırmıştır. "O hevâ'dan konuşmaz."[12] ayet-i kerimesine binaen bu kısımda kitap ve sünnet ilişkisini tahlil etmiş ve hadislerin niçin kelâmullah gibi telakki edilemeyeceğini ortaya koymuştur.[13] Mukaddimenin son kısmını hadis çeşitlerine ayıran Beyzâvî "men kezebe aleyye"[14] hadisine istinaden Hz. Peygamber'e yalan hadis isnadının bir vakıa olduğuna değinmiş ve hadis uydurulmasının gerekçelerini kısaca tavzih ederek hadis usulüne dair değerlendirmeler yapmıştır.[15] Sıhâh ve hısân ayrımına dikkat çekerek esere girizgâh yapan müellif sahabe râvînin zikredilme gerekçelerini üç alt başlıkta

[7] Yavuz, "Beyzâvî", s. 100; Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr* (neşredenin girişi) I, 16-17, 4.
[8] Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş, "Mukaddime", s. 115.
[9] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 4-5.
[10] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 5-6.
[11] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 6.
[12] Necm suresi, 53/3.
[13] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 8-10.
[14] Buhârî, İlim, 38.
[15] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 10-14.

ele almış ve "Ameller niyetlere göredir."[16] hadisinin şerhiyle ortaya koymuştur.[17]

2. *Tuhfetü'l-ebrâr*'ın Kaynakları

Beyzâvî'nin şerhinde dikkat çeken en önemli hususlardan birisi hadislerde zikredilen kelime ve cümlelerin tahlillerinde sıklıkla dil ve edebiyat âlimlerinin eserlerine müracaat etmesi gerek sarf gerekse nahiv yönünden hadisleri izah etmesidir. Onun umumiyetle müracaat ettiği âlimler Halîl b. Ahmed (ö. 175/791),[18] el-Ahfeş (ö. 177/793),[19] Sîbeveyhi (ö. 180/796),[20] el-Asmaî (ö. 216/831),[21] İbn Zekvân (ö. 242/857),[22] İbnü's-Sikkît (ö. 244/858),[23] İbn Fâris (ö. 395/1004),[24] Cevherî (ö. 400/1009),[25] Zemahşerî (ö. 538/1144) dir.[26] Beyzâvî dil hassasiyetini hadislerin lafızlarını tespit ederken de göstermektedir. Bazen *Mesâbîh* nüshalarının farklarına dikkat çekerek hadislerin isnad ve lafızlarını tashih etmekte[27] bazen de müellifin diğer eseri *Şerhu's-sünne*'yle mezkur hadisi mukayese etmektedir.[28]

Şârihin rivayetlerde geçen garib kelimeler için müracaat ettiği hadis kaynakları ise İbnü'l-A'râbî'nin (ö. 231/846) *Garîbü'l-hadîs*'i,[29] Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Garîbü'l-hadîs*'i,[30] ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*'idir.[31] Rivayetlerin metnini zabtetme noktasında hassas bir tavır gösteren müellif çoğu zaman ilk dönem hadis kaynaklarına müracaat etmekte ve bu noktada en çok Buhârî ve Müslim'in (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*'lerini,[32] İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Müsned*'ini[33] ve Taberânî'yi (ö. 360/971) kullanmaktadır.[34]

---

[16] Buhârî, Bedu'l-vahy, 1.
[17] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 16-21. Ayrıca mukaddimenin değerlendirmesi için bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr* (neşredenin girişi) I, 24-26.
[18] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 315, 529-530, 606-607; III, 40, 177.
[19] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 40-41.
[20] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 118,
[21] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 178, 323.
[22] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 323.
[23] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 430.
[24] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 530.
[25] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 199, 361, 430.
[26] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 530.
[27] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 139, 437, 453; II, 315, 294; II/354, 513; III, 215, 306.
[28] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 294, 336.
[29] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 159; II, 336.
[30] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 264; III, 40.
[31] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 159.
[32] Buhâri'ye yapılan atıflar için bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 282, 294; III/150, 449, 498, 509. Müslim'e yapılan atıflar için bk. III, 306, 449, 498, 509.

3. Şerhte İzlenen Yöntem

Şerhin en belirgin vasfı hadislerin bir çoğunun irabının yapılarak tahlil edilmesidir. Müellifin bu tavrı sonraki dönemlerde *Mesâbîh*'in gerek medrese gerekse camii derslerinde sıklıkla müracaat edilen bir esere dönüşmesinde etkili olmuştur. Her ne kadar eserin Beyzâvî tarafından talebelerine okutulduğuna dair bir bilgiye rastlayamamışsak da eserin şerhinde izlenen genel yöntem bu kitabın şârih tarafından hadis meclislerinde okutulduğunu akla getirmektedir.

Şerhten anlaşıldığına göre Beyzâvî için hadisleri anlamanın öncelikli şartı cümlenin sıhhatli bir şekilde tahlilinin yapılmasıdır. Bunun için eserinin içerisinde birçok irab örneği bulmak mümkündür.[35] Onun irab esnasında başvurduğu usüllerden ilki hadiste zikredilen lafzı şiirle istişhad ederek teyid etmesidir.[36] Bazen de hadisteki lafzı bir başka hadisi zikretmek suretiyle desteklemektedir.[37] Hadiste geçen fiiller illetliyse fiilin çekimini yapmak suretiyle adeta hadis taliplerine ders veren Beyzâvî,[38] isimlerin tahlilini yaparken kelimenin hem veznini hem de cemisini zikredip anlamına temas etmekte ve bazı kelimelerin telaffuzuna da yer vermektedir.[39] İrab yönünden harf ve edatları da ayrıca değerlendirmekte ve vezinden kaynaklanan mana zenginliğini de belirtmektedir.[40]

Şerhte dikkat çeken bir diğer nokta da hadislerde zikredilen kelimelerin etimolojik tahlillerini yapmasıdır. Aşûre ve zemmâra gibi kelimelerin Arapça'daki kullanımlarına yer veren şârih,[41] Allah lafzının Süryanice'deki lâh kelimesinden Arapçalaştığı,[42] mesihin İbranice'de mübarek anlamına geldiğini belirtmektedir.[43] Telbine ve ticfâf kelimelerinin ise Farsça'daki anlam karşılıklarına temas etmesi onun Farsça'yı da bildiğine işaret etmektedir.[44]

---

[33] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 282.
[34] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 123.
[35] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 47, 51, 67, 126, 183, 190, 201, 205, 284, 292-293, 360, 391, 398, 420, 525; II, 12, 20, 75, 88, 164-165, 189, 275-276 ; III, 12.
[36] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 27; II, 114.
[37] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 388.
[38] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 387; III, 15.
[39] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 27, 34-35, 125, 157, 387, 397.
[40] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 135, 165-166, 184; III, 246.
[41] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 505; II, 218.
[42] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 23.
[43] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 309.
[44] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 107, 299.

Şârih *Tuhfetü'l-ebrâr*'ı kaleme alırken yalnızca dilbilgisi tahlilleriyle yetinmemiş ayrıca hadisteki kinâye,[45] teşbih,[46] istiâre,[47] mecaz,[48] mübalağa[49] gibi edebî sanatları da izah etmiştir. Buna ilaveten şerhinde hadislerdeki coğrafi bölge, kabile ve yer isimlerine dair açıklamalara da yer vermiştir.[50]

3. 1. Şerhin Kelâmî Yönü

Beyzâvî'nin ilmî açıdan öne çıkan hususiyetlerinden birincisi müfessirliği ikincisi ise mütekellimliğidir. Şarihin bu yönünü *Tuhfetü'l-ebrâr'*da da gözlemlemek mümkündür. Zira o ikinci ciltteki "de'avât" bölümünde "Allah'ın isimleri" başlıklı bir bahis açmış ve Allah'ın doksan dokuz isminin olduğunu ifade eden hadisi diğer hadislerin şerhine nazaran çok detaylı bir şekilde şerhetmiştir.[51] Şârihin esmâ-i hüsnâ konusunda *Müntehe'l-münâ fî şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ* adlı müstakil bir eseri olduğu da bilinmektedir.[52] Şârih bu bahiste Allah'ın isimlerini tek tek ele almak suretiyle sarf ilmi,[53] ârifin bu isimden aldığı pay,[54] ârifin görevi,[55] kulun payı[56] gibi yönlerden incelemiştir.

Öte yandan Mu'tezile'nin bazı görüşlerini tenkit etmekten geri durmayan şârih, iman ve İslâm kavramlarının birbirinden farklı olduğuna dair Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) görüşünü savunmakta ve gerek Mu'tezile'yi gerekse muhaddisleri eleştirmektedir.[57] Büyük günah işleyen kulların tevbe ettikleri takdirde de cezaya uğrayacaklarını iddia eden Mu'tezile'nin hata ettiğini zira Allah'ın af ve cezalandırma iradesine sahip olduğunu işaret eden

[45] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 77, 247.
[46] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 363, 127,
[47] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 140.
[48] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 152; II, 12,90.
[49] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 77, 147.
[50] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, el-Ebvâ ve Veddân köyleri için bk. II, 184; Kassi köyü için bk. III, 146; Ayr ve Sevr dağları için bk. II, 197; Yesrib için bk. II, 203; San'a ve el-Yemâme şehirleri için bk. s. 197; Eyle ve Aden şehirleri için bk. III, 405; el-Mehzûr vadisi için bk. II, 303; Tebûk için bk. III, 5. Busrâ için bk. III, 14; el-Câbiye için bk. III, 139; Benî Mustalik kabilesi için bk. III, 20; Meâfir kabilesi için bk. III, 53.
[51] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 20-60.
[52] Yavuz, "Beyzâvî", s. 102. Eserin yazma nüshaları için bk. el-Beyzavi, *Şerhu'l-Esmai'l-Hüsna*, [y.y.], Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 01051, 50-60 vr.; *Müntehe'l-Müna*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 00428, 28 vr. Şerhte esmâ-i hüsnaya ilişkin yapılan yorumların *Müntehe'l-Müna* ile karşılaştırılması müellifin ilâhî isimler konusundaki yaklaşımını ve görüşlerindeki değişiklikleri de ortaya koyacaktır.
[53] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 22, 30.
[54] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 30, 31, 38.
[55] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 27, 29, 40.
[56] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 39, 41, 45.
[57] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 30-31.

hadislere,[58] ismin tanımına,[59] rızık ve hay kelimesinin tanımlarındaki farklılıklara da temas etmektedir.[60] Ayrıca Kaderiyye'nin kaza ve kader konusundaki fikirlerini de eleştirmekte ve onları bu ümmetin mecusileri olarak nitelendiren hadise atıf yapmaktadır.[61] Şîa'nın evliliğin sıhhati için denkliği şart koşmasının geçersiz olduğu,[62] vahiy ilminin sırlarının yalnızca Hz. Ali ve ehl-i beyte öğretildiği iddiasını da tenkit etmektedir.[63] Beyzâvî'nin hadisleri yorumlarken kelâmî görüşlerini de şerhine meczetmek suretiyle eklediği görülmektedir. Bu görüşlerinden belli başlıları; Cebrâil'in mahiyeti,[64] itikadın on altı şubeden müteşekkil olduğu,[65] iman-amel ilişkisi,[66] Hz. Peygamber'i her şeyin önünde tutmanın aklî sevgiyle mümkün olduğu,[67] büyük günah işleyenin durumu,[68] kaza ve dua arasındaki irtibat,[69] Ammar b. Yasir'i öldüren âsi topluluğun Muaviye ve kavmi olduğu,[70] vechullah ifadesinin mecaz ifade ettiği,[71] Allah'ın cüziyyâtın tamamını bildiği, [72] teslisi savunan Hristiyanların mahza şirk içerisinde bulunmalarından ibarettir.[73]

3. 2. Şerhin Fıkhî Yönü

Beyzâvî'nin Şâfiî mezhebinden oluşu hadislerin şerhinde daha ziyade şâfiî fıkhının uygulamalarını zikretmesine yol açmıştır. İmam Şâfiî'nin Mısır öncesi dönem olarak adlandırılan kavl-i kadîm ve Mısır sonrası dönem görüşlerini ifade eden kavl-i cedîde ait farklı fetvalarını sürekli gözönünde bulunduran Beyzâvî, her iki döneme ait fıkıh birikimini hadislerin şerhine de yansıtmıştır.[74] Şârih diğer mezheplerin bir meseledeki görüş farklılıklarını zikrederek kendi mezhebinin ictihadının daha doğru olduğunu da zaman zaman ifade etmiştir.[75]

---

[58] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 54, 60, 64.
[59] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 23.
[60] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 35, 52.
[61] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17; Beyzâvî, Tuhfetü'l-ebrâr, I, 30, 95-96.
[62] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 411.
[63] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 465.
[64] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 34.
[65] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 36.
[66] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 37-38.
[67] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 39.
[68] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 74.
[69] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 10.
[70] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 504.
[71] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 90.
[72] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 112-113.
[73] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 62-63.
[74] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 207-208, 215, 234, 269, 325.
[75] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 321.

Ayrıca ilgili hadislerin şerhinde bir meselenin hem sahabe hem de farklı mezhepler tarafından nasıl farklı yorumlandığını göstermek suretiyle hadislerden değişik hükümler çıkarılabileceğine işaret etmiştir.[76] Bazen de bir hadisten çıkan birçok hükmü zikrederek hadisin farklı hükümlere kaynaklık ettiğini göstermiştir.[77] Mesela abdestle ilgili hadisin şerhinde gerek Şîa'nın bu konudaki uygulamasına gerekse ilk dönem mezhep imamlarından Taberî'nin görüşüne müracaatla hadisin farklı fıkhi yorumlarına temas etmiştir.[78] Öte yandan şârih hadislerde zikredilen ve fıkıh ilmi içerisinde zamanla ıstılahlaşan lafızları da kısaca izah etmekte[79] ve fıkhî ölçü birimlerini de açıklamaktadır.[80]

3. 3. Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-ebrâr*'daki Hadisçiliği

Beyzâvî'nin hadis şerh yöntemini, kaleme aldığı tek hadis eseri olan *Tuhfetü'l-ebrâr* üzerinden ancak kısmen tespit etmek mümkün gözükmektedir. Zira şerhin yöntemini tespit ederken sadece dikkati çeken bazı hususlar üzerinde yoğunlaşılabileceğinden yapılan yorumların katî olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Şârihin genel tutumundan ilk önce hadisin isnadını incelemeye tabi tuttuğu anlaşılır. Hadis hangi sahâbî tarikiyle nakledildiyse ve sahâbî râvî çokça bilinen bir zât değilse Beyzâvî, öncelikle mezkûr sahâbînin isminin nasıl okunduğunu belirtmiş ardından kimliğini kısaca açıklayarak hadisin şerhine başlamıştır.[81] Şayet sahâbî râvînin kimliği hakkında ihtilaf varsa bu ihtilafı çözmeye çalışmış,[82] hadisin içerisinde zikredilen şahıs isimlerini de ayrıca açıklamıştır.[83] Hz. Peygamber'e ulaşan isnadın muttasıl mı yoksa mürsel mi olduğunu da tespit eden Beyzâvi, hadisin isnadında karşılaştığı problemi de çözme yolunu tercih etmiştir.[84]

Beyzâvî'nin hadis şerh yöntemini ortaya koyan bir diğer husus da hadislerdeki illetin tespiti ve rivayetlerin zahiren daha sıhhatli bir şekilde anlaşılması için muhaddislerce geliştirilmiş olan ulumu'l-hadis olarak adlandırılan farklı hadis ilimlerini kullanma noktasında gayret göstermesidir. Beyzâvî, iki rivayetin birbiriyle çelişmesi durumunda râvilerin zühûlen

[76] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 175, 188, 192, 202, 275, 277, 286, 297, 350, 499; II, 286, 384, 463; II, 534.
[77] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 264-265; II, 362.
[78] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 190-191.
[79] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 233-234, 286.
[80] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 260-261.
[81] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 197, 208, 267, 278, 328, 409, 508; II, 249, 388, 391.
[82] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 388.
[83] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 19, 55, 66, 511.
[84] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 194, 260; II, 277.

yaptıkları hataların tespiti noktasında muhtelifu'l-hadis yöntemlerinden birisi olan tercihe başvurulması gerektiğini söylemektedir.[85] Rivayetlerin mana olarak birbiriyle çelişmesi durumunda da soru cevap yöntemini kullanan Beyzâvî, bu soruları bazen aklî bazen de lugavî cevaplar vererek yanıtlamaktadır.[86] Aklen muhakemeyi önceleyen, lafzen de anlamı mecaza hamletmeyi tercih eden Beyzâvî bu surette ortaya çıkan tearuzu gidermeye çalışmaktadır.[87] Muhtelifu'l-hadisin ilk kuralı birbirine muarız olan rivayetleri cemetmektir. Ancak hadislerin cem imkanı oluşmadığı takdirde de vürûd tarihlerini bilmek gerekir.[88] Beyzâvî, şerhinde hadis usulü kaidelerini gözetmekte ve cem edemediği rivayetlerin nasih ve mensuhuna dikkat çekmektedir. Nitekim ateşte pişen yemeğin yenildikten sonra abdesti gerektirdiği,[89] guslü gerektiren hâlin ne olduğu,[90] zekerine temas edenin abdest alması gerektiği,[91] imamın oturarak namaz kıldırması[92] gibi rivayetlerin nesh olunduğunu belirterek ihtilafu'l-hadisin şartlarına da riayet etmektedir.[93]

Beyzâvî hicri üçüncü asırdan itibaren gelişen ve sistemleşen, amacı hadis metinlerinde zikredilen garib kelimeleri izah etmeyi gaye edinmek olan ulumu'l-hadisin bir nevi olarak da tanımlanan garibu'l-hadis ilminin gereğini de yerine getirmektedir. *Tuhfetü'l-ebrâr*'da kaydedilen birçok hadisteki garib kelimenin anlamını vererek hadisi vuzuha kavuşturan Beyzâvî, kelimenin cümle içerisindeki kullanımına yer vermekte, edebi kullanımına dikkat çekerek şiirle istişhadda bulunmayı da ihmal etmemektedir.[94]

Şârihin edebî yönü hadislerin yorumunda belagat ilminden sıklıkla istifade etmesini sağlamıştır. Garib kelimeleri izah ederken şiirlerine yer verdiği şairlerin isimlerini bazen belirtmiş bazen de zikretme gereği duymamıştır.[95] Şiirlerinden istişhadda bulunduğu şairler arasında Lebîd b. Rebîa (ö. 41/661),[96] Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728),[97] A'şâ Meymun b. Kays

[85] Tercih yönteminin detayları için bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde görülen ihtilaflar ve çözüm yolları (Muhtelifü'l-hadis ilmi)*, İstanbul: İFAV, 1982, s. 196-217.
[86] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 72-73.
[87] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 149, 272, 433.
[88] İbn Hacer Askalânî, *Hadis ıstılahları hakkında Nuhbetü'l-fiker şerhi,* çev. Talat Koçyiğit, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1971, s. 49.
[89] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 173.
[90] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 195.
[91] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 175.
[92] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 347.
[93] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 184-185.
[94] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 8; I, 62, 151; II, 76, 155.
[95] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 67, 105, 249, 288, 291.
[96] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 132, 249.
[97] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 72.

(ö. 7/629) gibi cahiliye döneminin meşhur şairleri yer almaktadır. Kelime tahlillerinde dil âlimlerine de müracaat eden Beyzâvî,[98] ekseriyetle hadislerde zikredilen kelimeleri Kur'an-ı Kerîm'e müracaat ederek açıklamayı tercih etmektedir.[99] Şârih bu tercihini yalnızca garib kelimelerin izahında değil ayrıca hadislerin şerhinde de daima Kur'an-ı Kerîm'e başvurmak suretiyle göstermektedir. Hz. Adem ile Hz. Musa'nın karşılıklı konuşmasına yer verilen hadisin şerhinde bu karşılaşmanın gayb aleminde vuku bulduğunu levh-i mahfuz ayetlerine atıf yaparak delillendirmektedir.[100] Ayrıca levh-i mahfuzu taşıyan meleklerin 'berere' ismini taşıdığını ve bu durumun hadisle mutabık olduğunu,[101] Hz. Ömer'in fey dağıtımındaki uygulamasını yine ilgili ayetlere atıf yaparak şerh etmektedir.[102] Beyzâvî'nin şerh yöntemindeki bu tavrı Kur'an-sünnet bütünlüğünü gözeten bir üslub tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şârih bu üslubunu bazı hadisleri açıklarken aynı konudaki hem ayete hem de hadise atıf yapmak suretiyle de zaten ızhar etmektedir. Küçük günahların akabinden yapılan iyiliklerin o günahı affettirdiği,[103] dinin kolaylık ilkesini benimsediği[104] ve asiler için ansızın gelen ölümün Allah'ın gazabı olduğu[105] gibi hadislerde anlam birliğini sağlamak için hem ayete hem de hadise müracaat etmiştir. Beyzâvî, Allah'ın isimlerini şerhederken de aynı üslubu korumuş gerek ayetlerden delil getirerek gerekse şiirle istişhadda bulunarak esmânın daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili ayetleri zikretmiştir.[106]

Beyzâvî'nin hadisleri şerhederken sıklıkla uyguladığı bir diğer usül de konuyla ilgili rivayetleri hadislere müracaat etmek suretiyle izah etmesidir. المصلون kelimesinin bir diğer hadiste المؤمنون anlamında kullanıldığı,[107] abdestin makbul olması için gerekli şartların neler olduğu,[108] hangi hallerde guslün gerektiği,[109] Cuma günü gusül abdesti almanın tavsiye edilmesi,[110]

---

[98] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 126.
[99] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 60, 131, 167, 335, 391; II, 554. Müellif, 'ردف' kelimesini Neml suresi 27/72. ayetle 'مثل' kelimesini Ra'd suresi 13/35 ve Nahl suresi 16/60. ayetlerle, 'خلوف' kelimesini Meryem 19/69. ayetle, 'ضياء' kelimesini ise Yunus suresi 10/5. ayetle şerhetmektedir.
[100] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 90.
[101] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 519.
[102] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 71. İlgili ayetler için bkz. Haşr suresi 59/8, Tevbe suresi 9/100.
[103] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 230-231.
[104] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 368.
[105] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 428-429.
[106] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 33, 36, 44-47, 53.
[107] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 84.
[108] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 192-193.
[109] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 195-196.

suyun temizliği,[111] cemaatle namaz kılmaya iştirak etmenin önemi,[112] meşakkat halinde oturarak namaz kılınabildiği,[113] nikahta velâyet şartı,[114] emzirme müddeti,[115] Allah için nöbet beklemenin fazileti [116] gibi meseleler bu yöntemi tatbik ettiği bazı rivayetlerdir. Bazen de şerh ettiği rivayetin diğer tarikini zikretmek suretiyle hadisin daha iyi anlaşılmasını hedeflemekte hem irabtan kaynaklanan anlam farklılığını[117] hem de tashifi yani yanlış yazım hatalarını tespit etmektedir.[118]

Müellifin eserindeki iç bütünlüğü sağlamak açısından sergilediği bir diğer hassasiyet de anlam bakımından benzerlik gösteren hadisleri tekrardan kaçınmasıdır. Kazayla ilgili hadisin şerhinin daha önce kadere iman bahsinde geçtiği,[119] misafir hakkının ve adabının i'tisâm bahsinde izah edildiği,[120] ehl-i kitabın Müslüman olmasıyla ilgili meselenin iman bahsinde zikredildiği,[121] henüz şerhine temas etmediği Allah'ın selam ismine dair hadisin ileriki sayfalarda esmâ-i hüsnâ bahsinde açıklanacağı[122] gibi hatırlatmalarla bu hadislerin şerhini tekrar etmekten imtina etmiştir.

Beyzâvî'nin hadisçilik vasfı ulemanın hüsn-i kabulü bakımından her ne kadar müfessirliği kadar tekaddüm etmese de o hadis şerhinde de müfessirler için öne sürdüğü şartları karşılamış görünmektedir. Zira şârih bir müfessirin Arap diline ve onun edebî kullanımına, Kur'ân'ın hakikat, mecaz, mücmel, mufassal, âmm, hâs gibi hususiyetlerine vâkıf olmasını, esbâb-ı nüzul, nâsih ve mensûh gibi Kur'an ilimlerini ve önde gelen müfessirlerin söz ve tevillerinin de bihakkın bilinmesini şart koşmuştur.[123] Şârih ayrıca Kur'ân'ın bâtını ve zâhirî anlamlarının gereğince anlaşılması için her şeyden öte kırâat-ı seb'anın ve Kur'ân'ın meânîsinin bilinmesinin de elzem olduğunu vurgulamıştır.[124]

---

[110] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 219-220.
[111] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 211.
[112] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 331-333.
[113] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 358.
[114] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 341-342.
[115] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 352-353.
[116] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 579.
[117] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 170; II, 309-310.
[118] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 186.
[119] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 9.
[120] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 121; III, 9.
[121] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 14.
[122] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 312.
[123] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 158-159.
[124] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 160-161, 529, 537.

Şârihin ilmî tavrını gösteren bir diğer husus da naklin birbiriyle tearuz ettiği bazı meselelerde muhakemeyi elden bırakmamasıdır. Suyun ayakta içilmesinin Rasûlullah tarafından menedildiği rivayetin şerhinde Hz. Peygamber'in de zemzem suyunu ayakta içtiğine dair rivayete yer vermiştir. Ancak bunun gerekçesini ya oturacak müsait bir yer bulunmaması ya da insanların kalabalıklığına bağlamıştır.[125] Allah u teâlâ'nın kudsî bir hadiste "İnsanlar bana eza ediyor ve dehre sövüyorlar. Halbuki dehr benim. Geceyi ve gündüzü tersyüz ederim"[126] buyurduğunu ve bu hadisin insanlarca hadisâta ve zamana sövmek şeklinde zuhur ettiğini ifade eden Beyzâvî, fâil-i hakiki ve zamanın hakikatinin Allah (cc) olduğunu ancak bu durumun insanlarca kavranamadığını söyleyerek naklin anlaşılmasında muhakemenin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.[127]

Beyzâvî'nin yalnızca muhakemeyi öne çıkararak hadisleri şerhettiğini ifade etmek onun şerh yöntemini tam olarak ortaya koymamaktadır. Zira o şerhinde özellikle irfanî meselelere dair izahların Allah'ın zâtının ve sıfatlarının bilinmesiyle mümkün olduğu ve bunu sağlayan ilmin ise ilm-i ilâhî olduğunu da vurgulamaktadır.[128] Şârihin eserinde gayet tafsilatlı şekilde yer verdiği esmâ-i hüsnâ bahsinde ârifin vazifesine[129] ve kulun esmâdan aldığı paya[130] dikkat çekmesi naklin ancak akl-ı selîm ve irfanî bilgi ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ızhar etmektedir. İnsanların Kur'ân ve sünneti anlama noktasında gerek aklen gerekse idrak bakımından farklı seviyelerde olduğunu "Hikmetli kelime hakîmin yitik malıdır"[131] hadisine atıf yapmak suretiyle izah eden Beyzâvî, âlimin gerçek manada anlayışlı ve zihni açık kimse olduğuna vurgu yapmaktadır.[132] Allah'ın isimleri bahsinde bu vurguyu destekleyecek şekilde esmâ-i hüsnânın âmm, hâs ve ehass şeklinde üç farklı mertebedeki zümreye hitap ettiğini ihsas ettirmekte ve bu zümrelerin de sırasıyla avâm, ulemâ ve evliya olduğunu belirtmektedir.[133]

Sonuç

Tuhfetü'l-ebrâr'ın *Mesâbîhü's-sünne*'nin baştan sona yapılan az sayıdaki tam şerhinden birisi olması diğer şerhlere nazaran bu şerhi ön plana çıkarmıştır. Tefsiri asırlarca Osmanlı medreselerinde tedris edilen Beyzâvî

[125] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, III, 126.
[126] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 57.
[127] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 58.
[128] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 525-526.
[129] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 27, 40.
[130] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 38, 41.
[131] Tirmizî, İlim, 19.
[132] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, I, 153-154.
[133] Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr*, II, 21.

gibi bir âlimin nakil ve akıl dengesini özellikle konu hadisler olduğunda da sıhhatli bir şekilde işlemesi bu şerhin en mühim taraflarındandır.[134] Beyzâvî'nin şerhinde yöntemini, dili merkeze alarak kurguladığı pekâlâ söylenebilir. Zira şerhin yapısı hadislerde zikredilen kelimelerin mana olarak açıklandığı, cümlelerin irabının yapıldığı, morfolojik tahlillere yer verildiği bir muhtevaya sahiptir. Bu durum Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-ebrâr*'ı ilim meclislerinde okuttuğunu akla getirmektedir. Şerhte yöntem olarak hadis usulünde tarîku'l-hall ve bahs denilen yani detaylı bilgilere yer verilmeyen, garîb kelimelerin izah edildiği, zor ve kapalı ifadelerin vuzuha kavuşturulduğu, seneddeki az rastlanan isimlerin okunarak râvilerin kimliğinin tespit edildiği bir tarzın benimsendiği tespit edilmiştir.[135] Velhâsıl bu şerh vesilesiyle günümüze bir ışık tutmak istersek gerek Kur'ân-ı Kerîm'in gerekse hadis-i şeriflerin her türlü aklî yorumdan arındırılarak lafızların esaretine teslim edildiği bir hâl ve tavrın içine dahil olanların yanında metni aşırı yoruma tabi tutmak suretiyle anlamı buharlaştıran bir zümrenin de var olması Beyzâvî gibi âlimlerin açtığı bu sıhhatli yolun hâli hazırda devam ettirilemediğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.

Beyler, Muhammed, Bâbertî'nin *Tuhfetü'l-ebrâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr* İsimli Eserindeki Hadis Şerh Metodu, *Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu 28-30 Mayıs 2010*, ed. Selçuk Coşkun, Bayburt: Bayburt Üniversitesi, 2014, s. 177-184.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (685/1286), *Tuhfetü'l-ebrâr şerhu Mesâbîhi's-sünne li'l-İmam el-Begavî*, Dımaşk; Beyrut: Dârü'n-Nevâdir, 1433/2012.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 1.bsk., Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerde görülen ihtilaflar ve çözüm yolları (Muhtelifü'l-hadis ilmi)*, İstanbul: İFAV, 1982.

Durmuş, İsmail, "Mukaddime", *DİA*, XXXI, 115-117.

Düzenli, Muhittin, Beğâvî'nin Kitabu'l-Mesâbih Adlı Eserinin Kadim Bir Nüshası ve Diğer Nüshalarla Mukayesesi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2014, c. XIV, sy. 3, s. 257-284.

Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Riyad: Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî, [ty.].

[134] Beyzâvî'nin aklî ve naklî ilimleri cemetmedeki muvaffakiyeti İbn Habîb el-Halebî (ö. 779/1377) tarafından da övülmüştür. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ebrâr* (neşredenin girişi) I, 21.
[135] Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 67.

el-Fehmî, Abdülaziz b. Mübarek, *Kitâbu Tuhfeti'l-ebrâr şerhu Mesâbîhi's-sünne li'l-imâm Nasıruddîn Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî*, Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, [t.y.]

Habşî, Abdullah Muhammed, *Câmiü'ş-şüruh ve'l-havaşi: mu'cemun şamilün li-esmâi'l-kütübi'l-meşruha fi't-türasi'l-İslâmî ve beyani şüruhiha*, Abudabi: el-Mecmaü's-Sekafî, 2004/1425.

Hatiboğlu, İbrahim, "Mesâbîhu's-Sünne", *DİA*, XXIX, 258.

İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Hadis ıstılahları hakkında Nuhbetü'l-fiker şerhi***,** çev. Talat Koçyiğit, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1971.

Katib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun* (1067/1657); tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1941.

Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Riyad: Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî, 1417.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 100-103.